

Een eeuw lang vogels op Texel

Adriaan J. Dijkse

Verleden jaar was het vijftig jaar geleden dat dr. Jac. P. Thijsse stierf. In Het Vogeljaar is daar al diverse malen aandacht aan besteed. Naar aanleiding van de vijftigste sterfdag van deze grote vogel- en natuurbeschermer worden op Texel allerlei activiteiten die met de natuur, de natuurbescherming en de natuureducatie te maken hebben, georganiseerd. Dat dat juist op Texel gebeurt, is niet zo verwonderlijk. Jan Drijver, een Texelse natuurbeschermer uit het midden van deze eeuw, schreef in 1934 in zijn boek 'Texel het Vogeleiland' (dat de eerste avifauna van het eiland zou kunnen worden genoemd): *'De belangrijkste stoot tot de tegenwoordige vermaardheid (noot van de schrijver: bedoeld wordt hier dus van Texel) heeft de Gemeenteraad in 1890 gegeven door de benoeming van Jac. P. Thijsse tot hoofd van de Franse School'.*

Inderdaad heeft Thijsse in de paar jaar dat hij op Texel werkte, het eiland ontdekt en door zijn publikaties tot in de jaren veertig bekend en beroemd gemaakt bij vogelaars in eigen land en ver daarbuiten. Bovendien heeft hij ook de stoot gegeven tot bescherming. Reservaten op Texel van zowel Staatsbosbeheer (onder andere De Muy, 1908) als van Natuurmonumenten (onder andere Waal en Burg, 1909), behoren tot de eerste beschermde gebieden van ons land.

Voor al dank zij Thijsse beschikken wij over een aardige indruk van de vogelstand op Texel eind 19de eeuw. Ook kunnen wij een idee krijgen van de toestand van de woeste gronden, de ontginningen en exploitatie, factoren die het vogelleven juist in die tijd sterk beïnvloedden. Dit artikel gaat over het vogelleven en de veranderingen daarin vanaf het einde van de vorige eeuw en over de bescherming en oude en nieuwe bedreigingen. De inhoud komt voor een deel overeen met een lezing van de auteur, gehouden in het kader van voornoemd 'Thijsejaar'.

Publikaties

Niet alleen Thijsse publiceerde over Texel. Ook de Oosterender schoolmeester J. Daalder schreef in het begin van deze eeuw talrijke artikeltjes in tijdschriften en hij stelde in 1910 een lijst samen van alle op Texel voorkomende soorten. Als bijverdienste overigens raapte Daalder rond de eeuwwisseling kievitseieren voor de handel en hij verzamelde met jager Trap vogels voor ornithologen (elke goede ornitholoog had een eigen collectie) en vooral voor de collectie van Artis.

Na het bekende Verkade-album Texel van Thijsse uit 1927 verscheen in 1934 Texel Vogeleiland van Jan Drijver. Niet alleen een beschrijving van de vogels van het eiland, maar vooral ook van de gebieden. In 1958 werd dit boek in een bewerkte vorm opnieuw uitgegeven. Daarna verscheen in 1974 een meer modern avifaunistisch overzicht van de hand van onder anderen de auteur van dit artikel, terwijl er op dit moment weer een nieuwe 'avifauna' op stapel staat.

Dank zij deze publikaties kunnen wij een overzicht door de tijd geven van de aantallen Texelse vogels:

auteur (jaar)	aantal broedvogels	totaal aantal soorten
Thijsse (1890)	76	?
Thijsse (1894)	81	?
Daalder (1910)	87	242
Drijver (1934)	99	?
Drijver (1958)	108	?
Dijkse (1974)	109	304
Dijkse (1994)	120	347

Vergissingen

Uiteraard zijn de oudste gegevens niet helemaal volledig en betrouwbaar. Thijsse woonde nog

Dr. Jac. P. Thijsse.

geen twee jaar op Texel en daarin kon hij onmogelijk alle soorten broedvogels vaststellen (alle gebieden werden lopend bezocht). Hij kreeg op het eiland veel eiverzamelingen onder ogen en ook daarmee heeft hij zich waarschijnlijk bij een paar soorten vergist, zoals het noemen van Smient, Havik, Grote Mantelmeeuw en Klapetekster. Later noemt hij die soorten niet meer. Bij

Dr. Jac. P. Thijssen op excursie op Texel.

Daalder vinden wij in de niet-broedvogels opga-
ven die wij nu nauwelijks meer kunnen geloven:
Glanskop, Kuifmees en Boomklever bijvoor-
beeld. En dat in een tijd dat er net met de bos-
aanplant was begonnen. Uit recente tijd is er van
deze drie soorten alleen een enkele opgaaf van
de Kuifmees! Andere vogels die toen ongetwij-
feld al over of langs het eiland vlogen, ontbreken
op zijn lijst: Noordse Stormvogel, Wespendif en
Ruigpootbuiszard.

Het toenemend aantal broedvogels op het eiland
tussen 1890 en 1910 moet, wat ons betreft, voor-
al worden toegeschreven aan de betere kennis
van vogels en de sterk groeiende aandacht van
de vogelaars-verzamelaars (vooral Britten) in die
tijd. Typerend daarvoor is de ontdekking in die
tijd dat de Noordse Stern in ons land broedde.
Het was Baron Snouckaert van Schauburg die
dat vaststelde, dat wil zeggen hij determineerde
een in 1898 op Texel op het nest gevangen exem-
plaar als zodanig. Het dier was echter geschoten
door Daalder en Trap die al in 1897 vermoedden
dat er Noordse Sterns op het eiland tot broeden
kwamen.

Bescherming

De groei in de loop van de eeuw heeft naast bo-
vengenoemde factoren echter waarschijnlijk ook
veel te maken met een betere bescherming, zo-
wel van de vogels zelf als van de leefgebieden.
In de vorige en het begin van deze eeuw werd de
natuur, ook op Texel, nog volop door talloze men-
sen geëxploiteerd. Vogels en hun nesten of jon-
gen waren vogelvrij! Van vrijwel alle soorten gro-
ter dan een Spreeuw of plevier werden de eieren
geraapt. Als het niet voor de handel of eigen con-
sumptie was, dan wel als varkensvoer. Nadat
vooral door toedoen van Thijssen in het eind van

de vorige eeuw ornithologen van elders het ei-
land bezochten, werden hun ook voor hun verza-
melingen veel eieren verkocht. Voor arme en
minder welgestelde mensen vormde het eierra-
pen een heel behoorlijke bijverdiens-
te. Diverse malen treffen wij in beschrijvingen de klacht aan
dat ook Kluten, Kemphanen, Tureluurs en plevie-
ren niet veilig waren. In een aardrijkskundige be-
schrijving wordt 'de handel in eieren' (en daar-
mee wordt beslist niet de handel van kippe-
eieren bedoeld) als één van de middelen van
bestaan op Texel genoemd. Boeren verpachtten
het recht van eierrapen op hun land in het voor-
jaar aan dorpsgenoten. Beschermd natuurge-
bieden waren er in die tijd nog niet en het was
onder meer Thijssen, en later bijvoorbeeld ook
Daalder, een doorn in het oog dat ook in de toen
pas drooggemalen Polder Het Noorden zoveel
werd geraapt. Toen ze ook nog ontdekten dat er
Grote Sterns tot broeden kwamen op het land
dat nu het reservaat Drijvers Vogelweid De Bol
is, ging men tot actie over. Dat wil zeggen Na-
tuurmonumenten. Zoals nu vogelbeschermers
het jachtrecht in Franse bergpassen pachten om
er niet op trekvogels te schieten, zo pachtte Na-
tuurmonumenten in 1906 het recht van eierzoe-
ken op De Bol, om er geen eieren te rapen. He-
laas kwam er toch niet veel van het broeden te-
recht, omdat de pachter van het land z'n vee er
liet grazen!

Hoeveel eieren er werden geraapt, laat zich
moeilijk raden, maar wij krijgen een idee uit het
gegeven dat in april 1906 voor een bedrag van
7000 gulden aan eieren werd verhandeld naar
de grote steden. Kievitseieren brachten toen 20
tot 25 cent per stuk op. Er werden dus zo'n
30.000 eieren geraapt! Dat moet toch van mini-
maal 5000 paren zijn geweest; nu broeden er on-

danks alle bescherming nog 1500 op Texel. Biotoopvernietiging door ontwatering, de moderne landbouw en areaalverkleining, hebben later korte metten gemaakt met het vogeledorado (zoals Thijssse dat noemde) dat Texel toen was. Kemphanen, Grutto's, Tureluurs en Veldleeuwen riken om de meest opvallende soorten te noemen, gingen wat aantallen betreft de zelfde weg als de Kievit...

Niet alleen werden veel eieren geraapt. Jonge Bergeenden werden bijvoorbeeld op grote schaal gevangen en verhandeld (f 0,15 per stuk) voor sier- of watervogelcollecties. En nog beruichter was de herfstvang van lijsters met de zogenaamde boogjes. Voor een trosje bessen werd een strik van paardehaar gehangen waarin de lijsters en soms soorten zoals Pestvogels zich ophingen. In één enkel bosje liep de vangst op goede dagen tot 150 slachtoffers per dag op!

In het begin van deze eeuw begon de beschermingsgedachte door onder anderen mannen als Heimans en Thijssse steeds meer veld te winnen, niet alleen bij een klein aantal 'wijze mannen', maar ook al in de politiek. De toenmalig directeur van Staatsbosbeheer, E.D. van Dissel, kreeg al gauw plaats in het bestuur van Natuurmonumenten en Thijssse bezocht met hem Texel.

Ongetwijfeld heeft hij toen op charmante doch overtuigende wijze, gevraagd of ongevraagd, allerlei aanbevelingen tot bescherming aan Van Dissel gedaan. En niet zonder succes. Zo'n twintig jaar later waren grote delen van het duin natuurreservaat. Ze werden aanvankelijk mischien nog niet in die zin beheerd, maar ze werden ook niet meer ontgonnen; er werd niet verder ontwaterd en de bebossing werd langzamerhand stopgezet. En dat was al een enorme winst. Ondertussen breidde Natuurmonumenten haar bezit in de lage weilandgebieden gestaag uit. Hierin speelden Thijssse en iets later ook J. Drijver een heel grote rol.

Het is dus niet zo vreemd dat het de broedvogels zowel in aantal als in soorten in de loop van deze eeuw goed ging. Soorten zoals de Eidereend, de meeuwen en sterns, maar ook stootvogels, konden zich daardoor (weer) op het eiland vestigen. De Lepelaar dankt zijn terugkeer op Texel in het begin van de jaren dertig eveneens aan strikte bescherming van de plas van De Muy, compleet met een volledige prikkeldraadafzetting.

Door de instelling van reservaten en het strikte beheer van Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten met de nadruk op natuurbehoud, werden de gebieden gevrijwaard van verdere ontginning (duinen) of 'verbetering' (cultuurland) en bebouwing. Ook werden ze beschermd tegen exploitatie door Texelaars en verzamelaars.

'De Dennen'

Een geheel nieuwe biotoop op het eiland ontstond door het aanplanten van bos op vooral de mientgronden vanaf het einde van de vorige eeuw. Op de arme zandgronden deden alleen dennen het. Het bos werd dus 'De Dennen' genoemd.

Natte heidevelden werden er voor ontwaterd en een werkelijk unieke flora ging verloren. Thijssse betuigde daarover herhaalde malen zijn spijt.

Optimist als hij was, zag hij ook al snel de positieve kanten: er verschenen spoedig allerlei 'nieuwe' broedvogels voor Texel. En nog steeds vestigen zich er nieuwe soorten. Het opgroeien van het naaldhout en het loofbos waarnaar Staatsbosbeheer grote delen omvormt, draagt hier in belangrijke mate toe bij.

Zonder de Staatsbossen zouden niet alleen soorten zoals Kruisbek en Sijs op het eiland ontbreken, maar ook Zwarte Mezen, Goudhaantjes en Zwartkoppen en waarschijnlijk ook Sperwer en Buizerd. Ondanks de toenemende vogelbevolking kent het Texelse bos nog steeds de fraaie karakteristieken van een geïsoleerd kustbos met bijvoorbeeld maar één soort specht, zonder Kuifmees, Glanskop en Matkop, zonder Boomkluvers en met incidentele gevallen van Bonte Vliegenvangers en Vuurgoudhaantjes.

Niet-broedvogels

Het eerder gepresenteerde lijstje laat ook een sterke groei van het aantal soorten doortrekkers en wintergasten zien. Slechts zeer ten dele zal dit een afspiegeling van de werkelijkheid zijn. Het legioen vogelaars dat nu het eiland bezoekt, staat in geen verhouding tot de 'heren en dames' vogelaars uit de eerste helft van deze eeuw. Bovendien geniet het eiland landelijke faam voor zeldzame trekvogels (er is in Nederland geen enkele gemeente waar zoveel voor ons land nieuwe soorten werden ontdekt), zodat vooral in de herfst extra veel en fel wordt gespeurd. Er worden nu veel meer soorten opgemerkt.

Wat aantallen betreft is het moeilijker uitspraken te doen. Men telde in de eerste helft van deze eeuw eigenlijk helemaal nog niet. Sommige soorten zijn in aantal gegroeid dank zij de betere bescherming in heel West-Europa. Ganzen en Kleine Zwanen behoren nu tot de vaste overwinteraars, ook omdat op circa 50% van de agrarische grond nu akkerbouw wordt gepleegd (in 1935 was het nog maar 29%). Andere soorten zijn zeker in aantal verminderd, zoals Bonte Kraai, maar ook vogels als Bonte Strandloper, Grote Stern en Sneeuwgors.

Alleen winst?

Zo op het eerste gezicht lijkt er vrijwel alleen van winst sprake te zijn. Inderdaad door de bescherming en later waarschijnlijk ook door inspanningen op het gebied van het milieu telt Texel nog respectabele aantallen van in ons land (relatief) zeldzame soorten. Toch is er ook veel verdwenen, buiten de strikt beheerde reservaten zijn de aantallen weidevogels gedecimeerd en de sterns hebben nooit meer de aantallen gehaald van voor de ernstige vervuiling in de Waddenzee in de jaren zestig. Zomertaling, Kemphaan en Strandplevier zijn zeldzame of onregelmatige broedvogels geworden.

Texel in z'n geheel is wat vogelbevolking betreft, veel meer gaan lijken op grote delen van ons land. Hoewel de bevolking niet eens zo sterk groeide, 1900: circa 6000 en 1990: circa 13.000 inwoners, is een belangrijk deel van alle voor de natuur negatieve factoren die elders in ons land werken, ook op Texel van toepassing. Het vroeger vrijwel kale landschap werd vooral in het ka-

der van een ruilverkaveling in de jaren vijftig en zestig, voorzien van talrijke windsingels en boschages. De afwatering en perceelsindeling werden zo geregeld dat de Texelse agrariërs tot de modernste van ons land kunnen worden gerekend en bovendien ontstond er een enorme toeristenstroom. Rond 1900 bezochten jaarlijks enkele honderden, misschien wel duizend toeristen het eiland, nu wordt het aantal jaarlijks op 600.000 tot 800.000 geraamd. Al deze mensen zijn actief en hebben ruimte nodig en beïnvloeden de omgeving. In 1900 was maximaal zo'n 100 ha 'bebouwd', in 1987 was dat 1167 ha. De cultuurvogels, van Merel tot Ekster en van Kokmeeuw tot Houtduif, maken ook op het eiland een bloeiperiode door. Vrijwel alle 'interessante' soorten komen alleen nog maar in de reservaten voor! Hoeven wij ons daarom op het eiland niet meer druk te maken wat betreft de vogelbescherming? Is alles goed geregeld? Zijn er geen bedreigingen meer? Integendeel!

Gevaaren

Binnen en buiten de vogelgebieden zijn er wel degelijk negatieve ontwikkelingen of ze zouden er kunnen ontstaan. De relatieve openheid van het landschap wordt bijvoorbeeld niet stringent bewaakt. De gemeente ijvert wel hard voor karakteristieke tuinvallen en schapenboeten (mogelijk meer als 'toeristische produkten' dan als cultuurmonumenten), maar staat aan de andere kant gemakkelijk nieuwe schuren in open en kwetsbaar landschap toe en werkt zelfs mee aan de oprichting van 65 meter hoge windmolens, niet eens zo ver bij de waddendijk vandaan, midden in ganzen- en zwanenrijke polders!

Bovendien is er een sterke lobby die vindt dat er natuur genoeg op het eiland is. Landelijke en provinciale regelgeving op dat gebied vindt men niet nodig en zelfs ongewenst. Daarbij wordt op soms demagogische wijze en met de verkondiging van halve waarheden en onjuistheden de hogere overheid op het gebied van de natuurbescherming in een verdachte hoek geplaatst. Zelfs wetenschappelijk vastgestelde gegevens over verstoring worden weggewuifd of niet geloofd. Vreemd is dat wordt voorbijgegaan aan het feit dat Texel zo rijk aan vogels is, dank zij die mensen van de overkant (de enkele Texelse vogelbeschermers niet te na gesproken), zoals Thijsse en Jan P. Strijbos en dank zij de miljoenen guldens die 'overkantse' overheden en instellingen in de natuurgebieden hebben gepompt. En daardoor weer is het eiland zo geliefd bij veel toeristen.

De bereidheid van een groot deel van de Texelse politiek om mee te werken aan bijvoorbeeld toepassing van de Natuurbeschermingswet op de Texelse duinen, was tot voor kort nul komma nul. Ook de uitvoering van Relatienota 2de fase, was volledig in de ban gedaan. Gelukkig is er nu een soort overeenkomst ('convenant') tussen alle partijen waaruit misschien toch nog iets positiefs voor herstel van de natuur in het cultuurland kan ontstaan.

Maar wij kunnen rustig stellen dat veiligstelling van nog aanwezige natuurlijke waarden buiten de reservaten een uiterst moeizame zaak blijft,

om van enig herstel van die waarden nog maar niet te spreken. Bovendien moeten wij zelfs in de reservaten alert blijven. Nog steeds worden er meer paden in de duinen aangelegd.

Een zwakke schakel, een gevaar dus, kunnen bovendien de komende privatisering en daarop vooruitlopende koerswijziging van Staatsbosbeheer zijn. Natuurbehoud en recreatie zijn nu gelijkwaardige taken bij deze dienst en dus dreigt het feit dat zij beide vaak tegengestelde zaken zelf in het veld al gaat afwegen. En 'natuur' brengt niet rechtstreeks geld op, gebruik van natuur en recreatie wel... Het voortbestaan van de dienst lijkt door de huidige leidinggevendenden (zijn daar nog 'echte' natuurbeschermers die voor het grote publiek noodzakelijke doch impopulaire maatregelen durven nemen?) belangrijker gevonden te worden dan het voortbestaan van de natuur. Hoe dat gaat werken, bleek al op Texel. Zonder dat iemand er ooit aan had gedacht of maar naar had gevraagd, noch Texelaars, noch toeristen, noch de VVV, noch Staatsbosbeheer op het eiland zelf, moesten de wandelpaden dwars door de vogelreservaten (niet alleen broed-, maar ook rustgebieden) in plaats van op 1 september, na het toeristenseizoen, op 15 augustus, midden in het seizoen, worden opgesteld. Kennelijk alleen om de gunst van het publiek te winnen.

Thijsse In 1996

Wat zou Thijsse van het huidige Texel hebben gevonden? Dat is natuurlijk een moeilijke vraag. Wellicht begrijpen wij veel van de gevoelens en beweegredenen van hem, maar of en hoe hij met de moderne tijd zou zijn meegegroeid, blijft gissen. Toch een poging.

Hij zou verdrietig zijn over de veranderingen in het cultuurlandschap, het verdwijnen van de rijke graslanden. Hij zou schrikken van de vormen die het toerisme heeft aangenomen. Niettemin zou hij dat aanvaarden; het toerisme brengt ook welvaart mee en biedt alle kansen aan mensen om meer waardering te krijgen voor natuur en landschap.

Hij zou het zeker betreuren dat het natuurbeschermingswerk van provinciale en landelijke overheden op Texel zo geregeld in een verkeerd daglicht wordt gesteld. In feite worden daarmee rechtstreeks ook zijn werk en zijn ideeën aan- en afgevallen.

Hij zou alle bedreigingen van natuur en vogelstand nog steeds scherp zien en waarschijnlijk onveranderd als een goed politicus en lobbyist, met moderne methoden, doorgaan met zijn werk.

En ten slotte, denk ik, zou hij toch heel tevreden zijn over de huidige vogelstand op Texel. Hij zou de natuurbeschermers en de natuurbeschermingsinstanties daarvoor uitbundig prijzen en ze, geheel op zijn wijze, meteen nog even netjes en beleefd om iets extra's vragen.

Wij weten dus niet zeker of hij dat zou doen. Maar wij kunnen en moeten nog wel veel doen. En naast al het natuurbeschermingswerk kunnen wij in ieder geval Thijsse prijzen. Zonder hem was Texel zeker niet wat het nu is: een vogelparadijs!

■ Adriaan J. Dijkse, Rommelpot 7, 1797 RN Den Hoorn, Texel.